

BÁRÓ NYÁRY ALBERT EMLÉKEZETE.

Köszönettel tartozom a t. választmánynak, hogy az elhunyt nagyérdemű tagtársunk, báró Nyáry Albert fölötti emlékbeszéddel engem méltóztatván megbízni, egy felejtetlen jó barát és több éven át hű bajtárs iránti szeretetem s tiszteletem adójának lerovására, s egy bár nem oly távol, de már a feledés sűrű leplével borított, meseszerű korszak fényes emlékeinek föllevenítésére nékem alkalmat nyújtott. Tekintettel ugyanis arra, hogy elhunyt pályatársunk fölött más tudományos intézeteinkben is fognak még emlékbeszédek tartatni, a boldogúlthoz való személyes viszonyomnál fogva feladatomban úgy véltem legjobban megfelelni, ha hazafiui munkássága és tudományos működésének méltatásában életének különösen azon időszakára terjeszkedem, melyet, úgy szólván, együtt éltem át vele. Midőn ő is, mint számosan mások, a hazaszeretet túlárado hévétől lelkesítve, az akkor a népszabadság és nemzeti függetlenség harczteréül szolgáló Itália földjén keresett itthon ki nem elégíthető tettvágyának szabad cselekvési tért, Garibaldi legendaszerű szicíliai expedíciójának hírére 1860-ban ő is odasietett a tettek mezejére, buzdíttatva azon benső meggyőződés által, hogy a majdan fölszabadulandó Itáliában a magyar nemzet erős szövetségest fog találni saját felszabadítására is; és e meggyőződésében megerősíté őt azon tény, hogy a magyar emigratio vezérei nemcsak Garibaldival, de az olasz aspiratiókkal magát azonosító piemonti kormánynyal is a legszorosabb összeköttetésben állottak, sőt ez utóbbival szabályszerű egyezményt is kötöttek egy magyar legio szervezése iránt. Garibaldi seregében különben már a szicíliai expedítio első sikerei után alakult egy kis magyar hadcsapat, és azon kívül minden hadosztályban elszórtan is sok magyar harczolt s vérzett el az olasz szabadságért.

Báró Nyáry Albert tehát lelkesült elszántsággal sietett a szicíliai harcztérre, és Kápolnay István és Geőcze István honfitársainkkal együtt szolgálatot vállalt a Garibaldi közvetlen kíséretéhez tartozott diktátori testőrségben. Ez előkelő ifjakkból alakult csapat. melynek minden tagja tisztí rangot viselt, a legmerészebb

vállalatokban vőn részt; s így alkalma volt Nyáry Albertnek az 1860. augusztus havában a messinai tengerszoroson át eszközölt kalabriai átkelésben, a diadalmenetszerű kalabriai hadjáratban, különösen a soveriai fegyverténynél, midőn Ghio bourbonista tábornok 11,000 emberével fegyverletételre kényszerítettett, magát több ízben kitűntetnie.

1860. szeptember 8-án, Garibaldi nápolyi bevonulása után való napon találkoztam először báró Nyáry Alberttel, és nemes jelleme, a rajongásig menő hazaszeretete, víg és közlékeny természete és kiváló szerénysége a legmelegebb rokonszenvet kelték bennem; és mi barátok levénk és az emigratio egész ideje alatt folytonos összeköttetésben állottunk egymással.

A nápolyi bevonulás után báró Nyáry Albert még egy ideig a testőrségnél szolgált, hol századosi rangot nyert és az 1860. októberi voltournói harcokban és a Capua előtti előőrsi csatározásokban bátorsága s hidegvérűsége által tűnt ki. S itt nem hagyhatom szó nélkül azon fontos szerepet, mely a délolaszországi önkénytes hadseregben a magyar elemnek jutott; és különösen a történelmi nevezetességű október elsejei voltournói csatában Türr István hadosztálya, melyhez a magyar légió is tartozott, döntőleg hatott a győzelem kivívására.¹⁾

1860. november elején Viktor Emánuel nagy ünnepélyességgel vonult be Nápolyba, Garibaldi pedig, miután átadta az általa meghódított két országot, Caprerába vonult vissza. A vörösingesek hadserege még fönttartatott ugyan dicső vezére iránti kegyeletből; de a rendes hadsereg mellett immár csak alárendelt szerepet játszott.

¹⁾ Türr Istvánnak a S. Maria és Caserta közt mind előbbre hatoló ellenség ellen intézett váratlan és heves támadása, mely alkalommal a magyar huszároknak Darbai Scheiter György vezénylete alatt két négy-szöget sikerült szétrobbantaniok, s a légió gyalogsága is Mogyoródy Adolf ezredes vezénylete alatt kemény harcot vívott a túlszámú ellenséggel, oly zavart idézett elő a Bourbon hadsereg soraiban, hogy az vad futással Capua várába menekült vissza, hátrahagyván egész balszárnját, mely Maddaloni mellett Eberhardt Károly hazánkfiának dandárja által, Dunyov István ezredének megtizedeltetése árán visszaveretvén, s Bixio által a Capua felé való visszavonulásban meggátoltatván, Caserta Vecchia mellett a csata utáni napon, azaz október 2-án fogságba ejtetett. E fényes győzelem, mely az egész hadjárat sorsa felett határozott, 34 magyar honfi életébe került. Ezek közt volt 2 tiszti Fliegl és Kanyuk. Megsebesült 40 magyar, köztök főnnemlített Dunyov István ezredes, ki lábát veszté. Nagyon is meg volt tehát érdemelve az a dicséret, melylyel Garibaldi október 3-iki napiparancsában a rettenthetlen bátorságú magyarokat kitűnteté.

Ekkor érkezett a magyar emigratio főnökeinek a Garibaldi seregében szolgált összes honfiakhoz intézett körlevele, melyben nyilatkozatra szólíttattak fel, vajjon hazai expeditio esetére készek-e minden perczen magokat rendelkezésökre bocsátani? Ekkor bizatott meg Vetter Antal, magyar honvédseregheli altábornagy a délolaszországi magyar legio újjászervezésével, oly formán, hogy keretrendszerrel abból egy dandár gyalogság, egy ezred lovasság, két ágyú-üteg, egy vadász zászlóalj s egy utász század alkottassék.

B. Nyáry Albert nemcsak aláírta a kívánt nyilatkozatot, de üdvösebb tevékenység reményében a Vetter parancsnoksága alá került magyar legióhoz tétette át magát; a mint idesereglett az önkényes hadcsapatokban szolgált többi magyar honfi legnagyobb része is. E legio, mely mint Kossuth irataiból is látható, az alakítandó szabadító hadsereg magkövét vala képezendő, ekkor alig 400 emberből állott; de e 400 ember mind elszánt hazafi és kipróbált vitéz vala, kik mindannyian dicsőséget szereztek a magyar névnek, — a magyar névnek, mely szabadelvűséggel, katonai vitézséggel s forró hazaszeretettel lön egyértelművé. »*Bravo come un Ungherese*» - közmondássá vált az olaszoknál, kik a legnagyobb tiszteletnek tartották, ha magyar tiszt vezénylete alatt szolgálhattak, vagy pedig a magyar legio soraiba beléphettek. Irántunk való szeretetök jeléül eltanulták *Szózatunkat*, mely Musso fordításában közkézen forgott s azt éppen oly lelkesedéssel énekelték, mint saját nemzeti himnusukat.

Szép napok valának ezek, a dicsőség, lelkesedés és az édes remény felejthetlen napjai! Egyfelől egy hosszas rabságából felszabadult nép újjongó örömtünnepe, mely jogos visszhangot keltett a magyarok keblében, kiknek a felszabadítás művében részök vala; másfelől a magyar emigratio hatalmi tekintélyre fejlődött főnökeinek lázas készülődései a távol édes haza felszabadításáért közel kilátásba helyezett harcokra. E napok legédesebb s egyszersmind legfényesebb emlékeit képezik az olaszországi magyar emigratio történetének.

Vetter Antal altábornagy 1860. december 12-én Nápolyban kiadott, és decz. 15-én Nólában az összes magyar legio előtt felolvasott és óriási lelkesedéssel fogadott napiparancsában a háborút 1861. tavaszára, mint elkerülhetlent helyezé kilátásba; és a nemzet, mint mondá, honn csak jeladásra várt, hogy fegyvert ragadjon a szabadság és alkotmány visszavívására. E jelt pedig a legióból alakítandó hadsereg vala megadandó.

Vetter fáradhatatlan buzgalommal látott a szervezési munkához; állított tiszti iskolát a katonai tudományokban járatlan legionisták kiképeztetése végett; a munka serényen és vígan folyt, és öröm és lelkesedés sugárzott mindnyájunk arczáról.

Csakhamar azonban megváltozott minden. A nápolyi szervezkedés híre elhatott a hazába s a Törökországban tartózkodott régi magyar emigránsok közé. Ez utóbbiak tömegesen jöttek el a legióhoz, és hazulról is mind számosabban jelentkeztek a harczvágó honfiak; úgy, hogy 1861. februárban a Nólában állomásozott magyar legio létszáma már a 2000-et is meghaladta. A mi nem lett volna ugyan baj; de az a körülmény, hogy nagy része az újon érkezetteknek régi honvédtisztek valának, s mint ilyenek megillető rangjukat s az azzal járó fizetést is követelték, mi a fennforgott körülmények között nem volt megadható, valamint a régi s az olasz harcztéren előléptetett tisztek közti folytonos sűrűlódások számtalan kellemetlenségnek és zavaroknak képezték kútforrását. Voltak aztán olyanok is, kik megirigylvén Garibaldi és Türr babérjait, saját kezökre dolgoztak, és a Nápolyban akkor lázas működésben levő actió-párttal szövetekezve, mindenféle kalandos vállalat tervezésével foglalkoztak, sőt toborzásokat is kezdtek, melyek ellen a legio törzskarának tisztjei a nápolyi hírlapokban tiltakoztak. Mert tudvalevő dolog volt, hogy a nápolyi actió-párt nemcsak mazzinistákból, hanem azok álarcza alatt nagy számú bourhonista eléggületlenekből is állott, kiknek nem vala más czéljuk, mint szítani a reactio hamu alatt lappangó tüzét a győzelmes piemontiak ellen. Az e párttal való szövetekezés tehát semmi esetre sem vala helyeselhető.

Mindelhez hozzájárult az, hogy minél inkább közeledett a tavasz, annál távolabbra tűnt a hazai expeditió lehetősége. Az eléggületlenség tehát a magyar légio kebelében, az azon kívül álló elemek által is szítva, mind magasabb fokra hágott s a zavarok napirenden valának; elannyira, hogy 1861. ápril közepén szükségessé vált a legiot két részre osztani s a keretbeli, azaz szolgálaton kívüli tiszteket a szolgálatban levő csapattól végleg elválasztani. Nem feladatomb e zavarok, valamint egyáltalában a délolaszországi magyar legio történetének részletezésébe bocsátkozni. Az eddigieket is csak annyiból tartottam szükségesnek felemlíteni, amennyiben b. Nyáry Albert élettörténetével szoros kapcsolatban állanak.

Vetter altábornagy eltávozott ekkor a legiótól s vele együtt törzskarának összes tisztjei is, kik a keretbeli tisztekkel együtt Acquiba, Piemontba lőnek áthelyezve.

Acquiban ismét együtt voltam b. Nyáry Alberttel vagy 10 hónapon át; és a bizonytalan jövő feletti merengéseink közepette leggyakrabban az képezte beszélgetésünk tárgyát, hogy a várva-várt háború elmaradása és következőleg reményeink megghiúsulása esetében mily módon fogjuk hasznosítani kényszerű künlétünket. B. Nyáry Albert történelmi kutatással, én pedig a publicistikai téren véltem legjobban érvényesíteni tehetségemet. És aggályaink csakugyan alaposak voltak. Eljött az 1862., a nélkül, hogy hábo-

rúra, tehát a hazamenetelre a legcsekélyebb kilátás is kínálkozott volna, és a csalódások s egyéb ide nem tartozó körülmények miatt az emigratio vezérferfiain közt nyilvánult meghasonlás is igen elcsüggesztőleg hatott az acquii magyar telepre.

B. Nyáry Albert tehát, ki a tétlenségnek soha sem volt kedvelője, nehéz szívvel bár, de czéltudatos elszántsággal vált meg acqui bajtársaitól, és fölváltva Turinban és Modenában buzgón hozzá látott a levél és könyvtárak tanulmányozásához s a hazánk történelmére vonatkozó írott emlékek gyűjtéséhez; én pedig Nápolyba tettem át állandó lakásomat.

Ez időtájt kezdődött a hazánkban csak kevésbé ismert Crouy-Chanel mozgalom Olasz- és Franciaországban. A magát az Árpád-ház férfiágából leszármaztató Crouy-Chanel család legidősebb férfitagja François Claude Auguste herceg nyiltan föllépett mint az Árpádháznak s ennek révén női ágon az estei családnak egyedüli törvényes utódja, s ebbeli jogigényét bírói úton is igyekezett érvényre juttatni.

A mozgalom Germain Sarrutnek »*Les fils d'Árpád*«¹⁾ című művével vette kezdetét, mely Párisban jelent meg s nem csekély feltűnést keltett. Ekkor érkezett h. Nyáry Albert Turinba, és csakhamar érintkezésbe lépven magával Crouy-Chanel herceggel, ügyét egész szenvedélylyel karolta fel. Mindenekelőtt egy kis értekezést bocsátott közre magyar nyelven,²⁾ melyben a magyar trónöröklés fejlődésének és jogalapjának rövid vázlatos előadását tűzvén ki feladatául, kijelenté, hogy azt hálából cselekszi a honszerző Árpádház iránt, melynek fi-ivadékai, mint ismert kútfők alapján bebizonyítani iparkodott, a Crouy-Chanel családban maradtak volna fenn. Ez a művecske a hazaküldésre levén szánva, igen kicsiny alakban és sok ezer példányban lőn kiadva Turinban. Később némi bővítéssel német és francia nyelven is megjelent, amaz Rakovszky³⁾ emez Germain Sarrut⁴⁾ fordításában.

E közlemények azonban csak a nagy közönség számára valának szánva. B. Nyáry Albert egyidejűleg egy igen komoly genealogiai és jogi tanulmányhoz is fogott, melyben nagy fáradsággal gyűjté össze a történelmi anyagot úgy az olasz levéltárakból, mint a régi írók munkáiból. E tanulmány, melyben Nyáry a Crouy-

¹⁾ Germ. Sarrut. *Les fils d'Árpád. Étude Historique.* Paris, 1861.

²⁾ Az Árpádok jogai. B. Nyáry Albert. Turin, 1861.

³⁾ *Das Legitime Recht der Arpaden, oder die Anwartschaft des Prinzen Crouy-Chanel auf den Ungarischen Königsthron.* Nach authentischen Notizen und Original Urkunden aus dem 13. und 14. Jahrhundert. Ergänzt mit dem neugeschichtlichen Daten. Von einem Magyaren. Chur, 1863.

⁴⁾ *Les Droits des Arpad Crouy-Chanel de Hongrie.* Traduction du Hongrois, avec préface par Germain Sarrut. Paris, 1862.

Chanel családnak az Árpád-háztól való leszármazását s anyai ágon (Estei Beatrix által, ki II. András neje volt) az estei címhez való jogait bizonyítja, s mely később külön kiadásban is megjelent ¹⁾ képezé alapját a pernek, melyet nemsokára Crouy-Chanel Ágost herczeg V. Ferencz volt modenai herczeg ellen indított; megelőzőleg azonban véleményadásra híván fel Olaszország akkori legkitűnőbb jogászait, nevezetesen Cassinist és Tecchiót, az olasz Senatus elnökeit és Mancinít, a nemrégi külügyminisztert. E jogtudósok b. Nyáry Albert fennidézett tanulmánya s az ahhoz csatolt oklevelek megvizsgálása után, a felmerült fő kérdésekre nézve, ugyanis: vajjon Crouy-Chanel herczeg csakugyan oly ágból származik-e, melynek az estei címhez joga van; igenlő esetben nem vesztetett-e el e cím elévülés által? és végre, mely törvényszék volna illetékes e per tárgyalására s eldöntésére? a létező oklevelek alapján elismerik Crouy-Chanel herczegnek Posthumus Istvántól, illetőleg III. Endrétől való leszármazását; a második kérdésre vonatkozólag azon véleményöknek adnak kifejezést, hogy itt elévülésnek helye nincs; végre pedig V. Ferencz modenai herczeg, ki ellen a per indítandó volt, modenai illetőségűnek, tehát olasz állampolgárnak levén tekintendő, a modenai kir. törvényszéket tartják illetékesnek a fennforgó peres ügy elintézésére. Nevezett ügyvédek egyúttal készeknek nyilatkoztak Crouy-Chanel herczeg védelmének elfogadására is.

Crouy-Chanel herczeg benyújtotta tehát keresetét a modenai kir. törvényszékhez, a volt modenai herczeg ellen; s a per megindult óriási érdekeltség közepette.

A per folyama alatt b. Nyáry Albert kifogyhatatlan volt röpiratokban s hírlapczikkekben; s a modenai herczeg hívei, mint magától értetődik, szintén mozogván, egy egész Crouy-Chanel irodalom fejlődött ki. Luigi Manzini, ²⁾ Jacopo Leone apát ³⁾ és mások ⁴⁾ b. Nyáry Albert sugallata alatt egész köteteket írtak a Crouy-Chanel kérdésről.

¹⁾ Barone Alberto Nyáry. *La quistione Árpád-Estense. Studio Storico-Araldico.* Torino, 1865.

²⁾ Luigi Manzini. *Quistione di Diritto sul titolo di Marchese d'Este fra il Principe Francesco Augusto Crouy-Chanel d'Ungheria e Francesco V. ex Duca di Modena. Cenni storici e legali,* Modena, 1863.

³⁾ Jacopo Leone Abbate. *Gli Stati Uniti d'Europa o la Barbarie. I. Principi di Crouy-Chanel discendenti dagli Arpad.* Torino, 1864.

⁴⁾ Documenti a giustificazione della domanda del Principe di Crouy-Chanel d'Ungheria contro l'ex Duca di Modena Francesco V. d'Austria. Torino, 1864.

Relazione dell'Udienza tenuta il 9 Maggio 1864 in Modena nanti il Tribunale di circondario nella causa del Principe Augusto di Crouy-Chanel contro l'ex Duca di Modena Francesco V. d'Austria. Modena, 1864.

Másrészt a modenai herczegnek is akadtak hívei. Magában Modenában Bartolomeo Verratti kelt védelmére több rendbeli röpiratban,¹⁾ kinek támadásait azonban Nyáry »*Confutazione del Veratti*« cím alatt kiadott, s nagyobbára az akkori olasz hírlapokban is megjelent röpirataiban verte vissza, s többnyire olasz írókból vett idézetekkel védé álláspontját. Ekkor jelent meg *Posthumus István és az estei örökség*²⁾ című s különösen Bottka Tivadarnak a *Budapesti Szemlében* kiadott tanulmánya ellen intézett polemicus munkája is.

Francziaországban bizonyos Coston báró fogott tollat a modenai herczeg védelmére,³⁾ kívül ismét Germain Sarrut folytatótt heves polemiát.⁴⁾

S mialatt a vita folyt a sajtóban, a per nyilvános tárgyalása mind nagyobb érdeklődést keltett az olasz közvéleményben, mely örömjongva fogadta a modenai elsőfolyamodású törvényszéknek Crouy-Chanel javára kimondott ítéletét.

B. Nyáry Albert ekkor kifejtett fáradhatatlan tevékenysége által nagy népszerűséget szerzett az olasz tudományos és jogász körökben, sőt maga az olasz kormány is elismerése jeléül a Sz. Móríc és Lázár-rend lovagkeresztjével tüntette ki őt.

Kevés idő múlva azonban következett az 1866-ki háború és nyomban rá az osztrák-olasz béke. Crouy-Chanel herczeg a másodfolyamodású törvényszék előtt pervesztessé lőn és visszatért Francziaországba. Az ügy el lőn ejtve. Napoleonnak nem vala többé szüksége trónkövetelőre . . .

1) *Bartolomeo Veratti* Sopra alcune quistioni genealogiche relative alle Case d'Este e d'Árpád. Lettera storico-giuridica. Modena, 1863.

Bartolomeo Veratti. Di alcuni documenti relativi ad Obizzo II. d'Este e sopra il metodo confutatorio del Signor Barone Alberto Nyáry. Modena, 1864.

Bartolomeo Veratti. Intorno ad alcune quistioni genealogiche relative alle case d'Este e d'Árpád. Risposta al Signor Barone Nyáry de Nyáregyháza. Modena, 1864.

2) *Báró Nyáry Albert*. *Posthumus István és az estei örökség*. Modena, 1864.

3) *Le Baron de Coston*. Les Crouy-Chanel et leurs Adulateurs. Réponse à Monsieur Germain Sarrut. Paris, év nélkül.

Le Baron de Coston. Les Arpad et les Crouy-Chanel. Montélimar, év nélkül.

4) *Germain Sarrut*. Les fils d'Árpád (Crouy-Chanel de Hongrie) et leurs détracteurs. Nouvelle étude historique. Turin, 1864.

Germ. Sarrut. La lutte des fils d'Árpád (Crouy-Chanel de Hongrie). Turin. 1865.

Nyáry Albert ekkor ellenállhatlan honvágytól ösztönöztetve a hazába tért vissza. Utját Páris felé vevé, hogy a nemrég oly ünnepelt, de szerencsecsillagának lehunyásával csakhamar magára maradt agg barátját, a 87 éves Crouy-Chanel hercegezt még egyszer láthassa

* * *

Báró Nyáry Albertnek 1867-ben történt hazatérése összeesik a Magyar Történelmi Társulat megalakulásával; és a kezdet nehézségeinek leküzdésében, az alapvetés, szervezkedés fontos munkájában ő is együtt fáradozott ernyedetlenül mindazon jeleseinkkel, kiknek társulatunk létét köszöni; sőt az által, hogy az első évek választmányi üléseinek majd mindegyikében résztvett, és nagybecsű értekezéseivel, melyek tartalomgazdagság, fennkölt, bár minden cziczomától s üres szóhalmaztól ment irány s különösen rokonszenves előadás által rendkívüli hatást gyakoroltak a hallgatóságra, a társulatunk iránti közérdeklődés növelésében egyik főtenyzőnek tekintendő.

Első leolvasását társulatunk 1867. november 7-ki választmányi ülésén tartotta: ez alkalommal egy a turini nemzeti könyvtárban őrzött 1606-ki savoyai követi jelentés nyomán a gyászos emlékü stambuli héttorony leírását, s egyéb magyar történelmi érdekű adatot ismertetett. Az azt követett deczemberi ülésben az Este-ház modenai levéltárának I. Mátyás és II. Ulászló korabeli magyar érdekű okleveleit s codexeit ismerteté, nevezetesen a Hypolit esztergomi érsek s egyúttal egri püspök, modenai s ferrarai püspök és capuai érsek által Olaszországba vitt esztergomi érsekségi és egri püspökségi számadási könyveket; mely értekezése oly élénk tetszéssel találkozott, hogy a választmány indítatva érzé magát elnöke, Horváth Mihály által köszönétét fejezni ki a nemes bárónak nagybecsű közleményeiért; egyúttal azon közhelyesséssel fogadott elnöki indítványt is elfogadván, mely szerint a történelmi társulat kérést intézett Simor János esztergomi herczegprimáshoz és Bartakovics egri érsekhez, hogy a Hyppolit-codexeknek az esztergomi és egri számadási könyveket magukban foglaló részét hazai történetírásunk érdekében egész terjedelmében lemásoltatni méltostassanak; a mint az nemsokára meg is történt, és hála főpapjaink hazafias készségének a megbecsülhetetlen forrásgyűjtemény nemsokára a M. T. Akadémia kézírattárába lőn letéve és történetíróink rendelkezésére bocsátva. Báró Nyáry Albert pedig több kitűnő tanulmányban, melyek egyike akadémiai székfoglalójául is szolgált, élénk és megkapó rajzokat nyújtott ama források alapján az I. Mátyás és II. Ulászló korabeli udvari és főuri életről,

nemzetünk ősi szokásairól és a magyar művelődés akkori állapotáról.¹⁾

E tanulmányok, melyek tartalomgazdagság, a nagyszámú beces adatoknak művészi tapintattal való egybealkotása, valamint lelkesült előadás által tűntek ki, mindannyiszor zajos éljenzésre ragadták úgy a hazai történelem iránt érdeklődő nagyszámú hallgatóságot, miut a komoly tudósokat is. Nyáry értekezései, miut eredeti műalkotások és egészen új genre, nagy feltűnést keltettek, és írói érdemét fokozta még az a körülmény, hogy a nagybecsű tanulmányaihoz szolgált anyagot is ő maga fedezte föl.

A következő 1868. januári ülésben ismét a modenai állami levéltár magyar történelmi érdekű részéről tartott fölolvasást, s ezúttal Beatrix királynőnek ott őrzött levelei nyomán számos teljesen ismeretlen, sőt meglepően érdekes adatot szolgáltatott Mátyás és Ulászló korának történetéhez, hű képét nyújtván a nagy király műszeretetének, pazarfényű udvarának, családi életének, s ennek ellentétékép a Mátyás halála után következett gyászos korszaknak.

A következő ülésen ismét a turini állami levéltár magyar vonatkozású okleveleiről értekezett, mely alkalommal különösen feltűntek a II. Lajos udvari főtisztjei s az országnagyokat híven jellemző követi jelentések, valamint Frater György egyik gyilkosa, Marco Ferrari naplójának érdekes kivonatai.²⁾

Az 1869-ki februári ülésben ugyancsak a turini állami levéltárnak Árpád- és Anjou-kori okleveleit ismerteté, melyek közül különösen kiemelendők a Nagy Lajos által a genuai köztársasággal szövetségben Velence ellen viselt hadjáratra vonatkozó oklevelek. Nem kevésbé becesek a savoiai követeknek XVI. századbeli jelentései, melyek az akkori magyarországi viszonyokra és a hadviselés módjára érdekes világot vetnek.³⁾

Értekezett még Nyáry a többi olasz könyv- és levéltárakról, illetőleg azoknak magyar érdekű részéről is, és különösen a mantuai és genuai állami levéltárak regestáinak ismertetésével kiváló szolgálatot tett a hazai tudományosságnak.⁴⁾

De báró Nyáry Albert nem elégedett meg olaszországi tanulmányainak és dús tapasztalatainak a hazai tudományosság javára való értékesítésével; beutazta a hazát is, felkutatandó az ősi családok leveles ládáiban elrejtett történelmi kincseket; és már az 1868-ki júliusi választmányi ülésben érdekes jelentést tön az

1) L. Századok 1867-, 1870-, 1871- és 1872-ki évfolyamokat.

2) L. Századok 1868-ki évfolyam.

3) L. Századok 1869. évf.

4) L. Századok 1871. évf.

általa Thaly Kálmán tagtársunk társaságában megvizsgált hont- és bars megyei családi levéltárakról, több nagybecsű Arpád- és Anjou-kori, valamint vegyes házbeli oklevelet mutatván be a ráhói Jánoky-család bagonyai és Majláth László kereskenyi levéltáraiból.

Ez utazásaival b. Nyáry Albert nagy mértékben járult a M. Történelmi Társulat azon egyik alapeszméjének megérleléséhez és foganatosításához, mely szerint társulatunk vidéki kirándulások rendezése s vándorgyűlések tartása által a hazai történelem iránti közérdeklődés ébresztését, s a vidéki köz- és magánlevéltárakban való rendszeres kutatás által az elrejtve levő történeti kútforrások napfényre hozatalát tűzte ki egyik főfeladatául. Már az első, azaz az 1868-ki kolozsvári kirándulás fényes sikere jó nagy részben b. Nyáry Albertnek köszönhető, kinek a kolozsvári ünnepélyes nagygyűlésben ¹⁾ Beatrix királynőről, II. Endre hitveséről tartott nagyérdekű felolvasása óriási hatást keltett. A részben teljesen ismeretlen adatokból összeállított, s a sokat hányatott s üldözött királynő megható történetét művészileg ecsetelő értekezés, a hazafias ihlettel s fennkölt érzéssel tartott előadás oly zajos és tüntető tetszésnyilvánításra ragadta a nagy számmal egybegyűlt közönséget, hogy habozás nélkül állítható, miszerint társulatunk ez első vidéki kirándulásának b. Nyáry Albert nagybecsű értekezése képezte egyik fénypontját. E benyomás alatt határozta el a választmány, hogy az 1869-ki nagy gyűlésben tartandó ünnepi értekezés megtartására is b. Nyáry Albert kéressék föl, mely fölhívásnak készséggel meg is felelt, értekezésének tárgyául a bujdosó magyar királyfi, Posthumus István viszontagságos életét választván, mely értekezése hasonlóképp osztatlan tetszéssel találkozott.²⁾

B. Nyáry Albert az 1865 — 1875. közt tartott hont-, nógrád-, zemplén-, ung- és zólyommegyei kirándulásokban is tevékeny részt vett s ebbeli működéséről több becses jelentését találjuk a *Századok* különböző évfolyamaiban.

A szoros értelemben vett történelmen kívül b. Nyáry Albert a tudománynak rokonágait, a régészetet és heraldikát is kiváló szakértelemmel művelte. Az Archaeológiai Értesítőben, majdan a Régészeti Társulat közlönyében, melynek éveken át szerkesztője volt, több figyelemre méltó becses munkájával találkozunk; a heraldika terén pedig, mint a Magyar Heraldikai Társaság egyik legmunkásabb tagja s a társulat közlönyének, a *Turul* című folyóiratnak halála napjáig szerkesztője, fényes eredménnyel működött; végre nagyszabású heraldikai vezérkönyve, melyet halálos ágyán fejezett be, hazai szaktudományosságunkra nézve valódi

¹⁾ L. Száz. 1868. évf. 552. l.

²⁾ L. Századok 1869. évf.

nyereségnek tekinthető, mint azt a M. T. Akadémiában és a Heraldikai társaságban tartandó emlékbeszédekkel megbízott igen tisztelt tagtársaink bizonyára kellően méltatandják.

Én a boldogúlnak leginkább azon kiváló érdemeit tartottam kiemelendőknak, melyeket társulatunk körül, mint annak fennállása óta egyik legbuzgóbb és legmunkásabb tagja szerzett; valamint azon kitűnő szolgálatokat, melyekkel az emigrációban a magyar nemzet jogait, mint azoknak hű apostola s tántoríthatlan bajnoka, a közvélemény előtt érvényre hozni fáradhatlanul törekedett.

Báró Nyáry Albert egész élete áldásos tevékenység közt folyt le, s e tevékenység mindig s egyedül a haza javára, a nemzeti művelődés fejlesztésére vala irányozva. Magával vajmi keveset törődött; és valamint az emigratio sanyarú napjaiban megosztotta mindenét bajtársaival, úgy itthonn baráti körben tartott népszerű előadásokkal gazdag heraldikai ismereteit osztá meg nagyszámú tisztelőivel, hogy többek által művelve, azok annál bővebben gyümölcsözzenek. Halála érzékeny veszteség a hazára, a tudományosságra s különösen reánk nézve, kik vele oly közel viszonyban állottunk; és én szerencsémnek tartom, hogy élete történetéből kiszakított e néhány lappal járúlhattam áldott emléke megörökítéséhez.

ÓVÁRY LIPÓT.